

TÜRKİYE'DE HALKIN GIDA HAREKETİ! SİYASAL TEMSİLİ MÜŞTEREKLEŞTİRMEK VE YABANCILAŞMAYI AŞMAK

Fevzi ÖZLÜER*

Öz: Gıdanın halkçı bir politikanın konusu haline gelmesinin Türkiye'deki 40 yıllık geçmişi bu yazının konusudur. Bu tarih aynı zamanda Türkiye'nin serbest piyasa ekonomisi ile tanıştığı, kolektif ve kişisel hak ve özgürlüklerin şirketler lehine sınırlandırıldığı bir dönemdir. Halkın gıda hareketi bu tarih aralığında 3 dönemde anlaşılmalı çalışılmıştır. Birinci dönem, 1980 darbesi ardından 1999 yılına kadar süren serbest piyasalaştırma sürecidir. Bu süreçte ortaya çıkan hareketlerin gıda ve çevre sağlığı eksenli benimsedikleri politikalar bu yazıda betimlenmiştir. İkinci dönem ise 1999 yılında kabul edilen IMF ve ortak tarım politikalarından 2012 yılındaki Bütünşehir Yasası'na kadar ki dönemdir. Bu döneme karakterini veren ise gıda üreticisi, kullanıcı ve denetleyicisi toplum kesimlerinin üretim ve yönetimdeki temsil araçlarının ortadan kaldırılması; kurumsal, yönetsel ve örgütsel açıdan gıda üzerinde şirketlerin tam kontrolünün devreye sokulması, gıda sistemleri üzerindeki şirket mülkiyeti düzeninin yasal araçlarla devlet ve halk lehine bozularak otoriter bir sistemin kurulmasıdır. Bu dönemde ortaya çıkan hareketlerin de gıdanın üretim ve yönetim problemlerine odaklanarak, özellikle tohum ve GDO konusunda hak temelli geliştirdikleri politikalar incelenmiştir. Üçüncü dönem ise bu otoriter dönem içinde, üretimde ve yönetimde temsil yollarının tıkanmasına bir tepki olarak ortaya çıkan Gezi Hareketi sonrasında ortaya çıkan gıda hareketleridir. Bu dönemde şirketlerin kamu yönetimini belirler olması karşısında dayanışma ekonomisi temelli, ortaya çıkan hareketlerin niteliği betimlenecektir.

Anahtar sözcükler: gıda krizi, ekolojik kriz, çitleme, siyasi temsil, müşterekleştirme

Public Food Movement in Turkey! Commonizing Political Representation and Overcoming

Abstract: 40 years of history of food becoming subject matter of a populist policy in Turkey is the subject of this article. This history is also a time period in which, Turkey has got familiarized with the free market economy and the collective and individual rights and liberties which have been restricted in favour of companies. The public food movement at this time period has been tried to be understood within 3 eras. The first era has been the free marketization process which has started after the coup of 1980 and continued until 1999. The food and environmental health based policies which have been adopted by the movements arising during this process have been described in this article. The second era has been the period which has begun with the IMF and common agriculture policy which had been acknowledged in 1999 continued until the Law on Unitary Cities which have been emerged in 2012. The facts that characterize this era are; the elimination of representation means of community segments constituting of food producers, consumers and controllers in production and management, enabling full control of companies on food, in terms of corporate, managerial and organizational aspects and establishment of an authoritarian system by breaking the order of company ownership over food systems with legal means in favour of the state and the public. By focusing on food production and management problems, the right based developed policies of the movements emerged in this era, especially on seed and GMO, have been examined. The food movements which have emerged after Gezi Movement, as a reaction to the occluding of representation paths in production and management, within this authoritarian period have constituted the third era. In this period, in respect of the fact that companies determine public administration, the nature of the emerging movements based on solidarity economy shall be described. The article mainly aims to reveal the 40-year track of the food movement.

Key words: food crisis, ecological crisis, enclosure movement, political representation, commonize

Giriş

Türkiye'de gıda krizi, ekolojik krizin özgül biçimlerinden biri olmasına karşın bu krize karşı ortaya çıkan toplumsal ve siyasi tepkiler ekolojik krize karşı ortaya çıkan hareketlerden farklıdır. Bu çalışma çevre mücadeleleri ve gıda mücadeleleri arasındaki ilişkiye odaklanmamaktadır. Çalışma, ekolojik krizin özgül bir biçimi olarak kabul ettiğimiz gıda krizine

karşı Türkiye'de bir gıda hareketinden söz etmek mümkün müdür? Mümkünse bu hareketin tarihini ne zamandan başlatmak gerekir? Gıda hareketini ekoloji mücadelesinin diğer bileşenlerinden ayıran karakteristik bir yönü var mıdır? Ya da günümüz gıda hareketini ekoloji mücadelesi içinde saymak mümkün müdür? Sorularına yanıt aramaktadır. Bu

*Ekoloji Kolektifi Derneği
(ORCID No: 0000-0002-2779-1303)

Geliş Tarihi / Received : 08.08.2019
Kabul Tarihi / Accepted : 26.09.2019

yazıda temel olarak Türkiye’de mevcut gıda inisiyatiflerinin politik yönelimini betimleyici bir tarzda ortaya koymak ve bu doğrultuda gıda inisiyatiflerinin toplumsal mülkiyet ilişkileriyle yeniden biçimlenen gıda krizine karşı bir politik ve ideolojik hazırlığı olup olmadığı, tarihsel mirasının böyle bir potansiyeli barındırıp barındırmadığı ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Çalışma kapsamında, halkın gıda hareketleri 3 dönemde incelenmiştir. 1980 askeri darbesinden 1999 yılında IMF ekonomik programının uygulanmaya başladığı birinci dönemde tarımsal yapılar ve gıda sistemi serbest pazar ilkelerine göre yapılandırılmaya çalışılmıştır. Merkezi hükümetin fiyat destek ve piyasada sosyal politika temelli aktör olma niyet ve girişimlerinin hızlıca törpülediği ve serbest piyasa ekonomisi kurallarının, rekabetin etkili kılınmasına yönelik yasal düzenlemelere ağırlık verildiği fakat tarımda desteğinin devam ettiği birinci dönemde gıda hareketlerinin hayat pahalılığı ve çevresel bozulma eksenli politika geliştirmeleri üzerinde durulacaktır.

IMF politikalarına bağlı yasal dönüşümün başladığı 1999 yılından¹ 2012 yılında kabul edilen bütüncül gıda yasası² dönemine kadarki dönemi gıda hareketleri için ikinci dönem olarak adlandırmak mümkündür. Bu dönemde tarımda istihdam oranlarının hızla azaldığı, çiftçi ve köylü sınıflarının devlet politikalarında iktisadi yollarla katılım sağladığı mekanizmaların ortadan kaldırıldığı, üreticilerin üretmeden tarımsal arazi sahipliği temelinde desteklendiği bu anlamda hem üretim araçlarıyla üreticilerin keskin bir ayrışmasının yaşandığı hem de üretimden kopan kitlelerin kredi ve borç sarmalında yeni sisteme entegre olduğu bir dönem olarak anmak gerekir. Bu dönemde çiftçiler, kredi yoluyla piyasaya üretim araçları açısından bağımlı hâle getirilmiş, damızlık, tohumluk gibi temel üretim araçları üzerinde hâkimiyetini yitirmişlerdir. Yine bu dönemde kabul edilen yasalar da piyasa yoluyla değil piyasa dışı yollarla gıda üretim sistemlerinin toplumsal mülkiyetten çıkmasını sağlamıştır. Bu nedenle 2000’li yılların hemen başında ortaya çıkan gıda hareketleri, tam da bu gıdanın çitlenmesine, “yaşam patentlenemez” sloganında karakterize olan bir programla karşı koymuş, hak temelli platform ve sendikalar ortaya çıkmıştır. Bu dönemi karakterize eden sınıfsal çatışma biçimi olarak bu bağlam esas alınmıştır.

2012 yılında kabul edilen bütüncül gıda yasası ile büyükşehirlerde belediye sınırı il sınırı haline gelmiş ve bu belediyelerde köy tüzel kişilikleri yasal

olarak ortadan kaldırılmıştır. Böylece şehirler, kırsal alanları hukuki olarak yutmuş, sosyolojik, ekolojik ve toplumsal açıdan köy niteliğini koruyan yerler mahalle olarak anılmaya başlanmıştır. Siyasal temsil sistemlerine bu radikal müdahale 1999 IMF programının devamı niteliğindedir. Merkezi açıdan ekonomik katılım araçları ellerinden alınan, serbest piyasa içinde üretim araçlarından borç ve kredi kullanılarak kopmaları hızlanan bu kitleler, 2012 yılında da muhtarlıklarını ve Köy Kanunu ile ellerinde olan yasal güvencelerini yitirmiştir. Köye ait müşterekleri yönetme hakları ellerinden alınmıştır. Bu yetkiler Büyükşehir Belediye yönetimlerine geçmiştir. Belediyeler ve belediyeçilik otoriter bir kentleşmenin yönetsel aygıtları haline gelmiştir. Kentsel rantın üretimi, bölüşümü ve yeniden üretimi temelinde tarım ve gıda şehir siyaseti açısından hem merkezi bir rol almış hem de kent merkezlerinde tarım ve gıdaya yönelik politik bilinç sızması yaşanmıştır. 2013 yılına damgasını vuran Gezi Parkı Olayları (yazı boyunca kısaca Gezi olarak anılacaktır) bu açıdan milat kabul edilmiştir. Tarım ve gıda sistemlerinden geniş halk kesimlerinin fiilen kopukluklarını idrak ettikleri bu süreçte, bir mahallenin, bir semtin gıda ihtiyacının dayanışma ekonomisi temelinde, kendine yeterlilik prensibine göre nasıl sağlanacağı mahalle forumlarında tartışılmaya başlanmıştır. Gezi ile başlattığım üçüncü dönemde pek çok siyasal ve toplumsal örgütlenme dağılırken ekolojik kriz odağında, şehirde yaşamının verdiği zorluklara karşı gündelik pratikler geliştirmeyi arzulayan, bunu “minör” varoluş pratiği olarak gören pek çok kişisel veya topluluk temelli oluşum ortaya çıkmıştır. Bu yazıda gıda hareketleri gıdanın serbest piyasaya tabi kılındığı dönem, gıda üretici ve tüketicilerinin ekonomik ve siyasal temsil mekanizmalarından koparıldığı dönem ve üretici ile tüketicilerin mevcut temsil mekanizmalarına alternatif dayanışma ekonomisi temelinde kamusal zeminler aradığı dönem olarak nitelenerek üç dönemde incelenmiştir. Sermayenin gıdayı çitlemeye yönelik stratejik ve yasal dönüşümleri ve dönüşümlere verilen yanıtlar ekseninde halkın gıda hareketleri betimlenmeye çalışılmıştır.

Önümüzde duran gıda krizi

En genel anlamda ekolojik krizi, emeği emek gücü olarak, doğayı da üretim ve tüketim girdisi olarak metalaştıran ve endüstriyel sürecin bir parçası kılan üretim araçlarının özel mülkiyetinin yol açtığı bir birikim krizi olarak adlandırmak mümkündür. Gıda krizi de, üretim araçlarının özel mülk haline getirilmesinde, ucuz gıdaya erişim olanaklarının ortadan kalkması değil tam da gıdanın ucuzlatılması

pahasına ortaya çıkan siyasal ve ekolojik sorunların toplumsal ve doğal yaşam döngülerini geri dönülmez bir biçimde tahribata uğratması olarak anılabilir.

Gıdanın metalaşması, bir yandan fabrika düzeninin gıdada hâkim kılınması, emek ücretlerinin ucuzlatılması, gıda üretiminde maliyetleri düşürmek için dışsallıkların (yani daha açık bir dille sağlık sorunları ve çevresel kirlilik gibi şirketler tarafından üstlenilmeyen maliyetlerin artması), diğer yandan ise girdi maliyetlerinin ucuzlatılıp, küresel rekabet sisteminin yapısal reformlarla ülke ölçeğinde harekete geçirilmesiyle sağlanır. Küresel gıda sistemi kurmuş olduğu üretim, dağıtım, tüketim ve yeniden üretim sistemi üzerinden gıda üretim tüketim süreçlerinin tamamında şirket denetimini sağlamayı esas alır. Bu denetimi mümkün kılmak için de, gıda üretimini kamusal ve halk tabanlı sağlayan yerli ve ulusal ölçekteki her türlü teşvik ve destek sisteminin tasfiyesi, özel mülkiyete konu edilmesi zorunludur. Gıda üretiminin sermayeleştirilmesi, emek gücünün ve doğanın hammadde olarak ucuzlatılması beraberinde devasa bir tarım-ilaç ve sağlık sektörünü de yarattığı için kapitalist anlamda ucuz gıda tedarik sistemi, sağlık ve tarım ilacı (ilaç olarak nitelenseler de her biri aslında toksik bir kimyasal maddedir) sektörünün de büyümesinin güvencesidir.

Gıda krizi, bu yönüyle, kapitalist uygarlığın birikim krizinin bir parçasıdır (**Moore, 2015**). Aynı zamanda bu kriz, bir yandan gezegen ölçeğinde hemen her kıtada ülkeleri etkisi giderek artan bir biçimde kapitalist pazara bağlamak için piyasa dışı zor aygıtlarını harekete geçirmek hem de piyasanın yeniden üretim süreçleri yoluyla da gıdayı meta haline getirmek zorundadır. Gıda üzerinden kurulan toplumsal denetim ve mülkiyet ilişkilerinin dönüştürülmesi sürecinin başlangıcı 17. yüzyıl sömürgecilik dönemine kadar götürülebilir. Şekere, baharata el konulması sonrasında emeğin küresel fabrika sistemi içinde tam denetiminin kurulması dönemi boyunca da gıda hem kapitalizmin ucuz hammadde kaynağı olarak hem de toplumları kültürel ve sosyal açıdan dönüştüren kurucu nesnesi olmuştur. Tam da bu nedenle Cumhuriyet'in ilk yıllarında şeker gibi savaş koşulları açısından elzem ve dayanıklı gıda maddeleri devlet destek ve teşviği ile ürettirilmiştir. Bir yönüyle gıda, ulusların kurucu zemini niteliğini de taşımıştır.

Türkiye'nin tarım ve gıda açısından Cumhuriyet boyunca yaşadığı sorunlar, bu alanda güçlü kurumsal yapının destek ve teşvik sistemleriyle aşılabilmektedir.

1980'li yıllarla birlikte gıda ve tarımın küresel sisteme entegre bir meta haline gelmesine yönelik DTÖ politikaları Dünya genelinde devreye girmiştir. Türkiye'de de gıdanın kıt bir mal haline getirilmesi, piyasa ilişkilerinin hâkim olmasını sağlayan süreç 24 Ocak kararları ve 1980 askeri darbesinin hemen öncesinden başlamıştır. Ekolojik krizin Türkiye açısından bu özel biçiminin ön plana çıkmasının son 40 yıllık tarihi içinde, krizin birikim rejimi aracı olarak işlevlendirilmesinde piyasa dışı faktörler (darbeler, yasal düzenlemeler ve her türlü olağanlaştırılmış olağanüstü hal uygulaması vb.) kadar bu krize karşı gelişen mücadelelerin de önemli işlevi olmuştur.

Gıdanın giderek artan ölçülerde piyasalaşması bir yandan tarımın piyasalaşmasıyla diğer yandan Türkiye'nin kentleşme dinamikleriyle yakından ilgilidir. Gıdanın üretim, bölüşüm ve dağıtım ilişkilerinde fiyat denetim sisteminden vazgeçilerek, gıda fiyatlarını denetlemek için serbest piyasa rejimi kurallarının hâkim kılınmaya başlandığı 1980'li yılların önemli bir dönemeç olduğunu kabul etmek gerekir. Darbe sonrasında kurulan Özal hükümeti, gıda mallarının ucuzlatılması ve enflasyonla mücadeleyi politik programının en üstüne koymuştu. Bu konuda etkili tedbir olarak da stok yapıldığı varsayılan gıda mallarının ithal edilerek piyasaya kısmi bir müdahale ile fiyatları aşağıya çekme politikası izlendi. Diğer yandan da gıda yardım sistemlerinin gelişmesinin öncülü olacak, hissesinin büyük bir çoğunluğu kamuya ait GİMA gibi ucuz ve sağlıklı market zincirlerinin yaygınlaştırılması politika olarak kabul edilmişti. Bu piyasa araçlarıyla gıda fiyatlarının kontrolü mümkün olabilirdi de alım gücünün aşağıya düşmesi, emek gücünün ucuzlaması nedeniyle gıda fiyatlarının görece ucuzlaması hayat pahalılığının önüne geçememiştir. Diğer bir deyişle gıdanın ucuzlaması emek gücünün alımını doğrudan arttıran bir faktör haline gelmemiştir. Bunun en önemli nedeni de toplumsal mülkiyet altında bulunan mal, hizmet ve varlıkların giderek piyasalaşması, tarımsal alanda kamu yönetiminin tasfiyesine başlanması, emekçi toplumsal kesimlerin üretim ve bölüşümden aldığı payın daralması ve yeniden üretim alanlarının da metalaşmasıdır.

Gıda örgütlenmelerinde 1980'li 1990'lı yıllar

Bu zemin, gıdanın piyasalaşmasının erken bir döneminde, gıda krizinin, hayat pahalılığı olarak somutlaşmasına yol açmıştır. Gıda mallarının ucuzlamasının alım gücüne yansımaması kadar krizi tetikleyen bir tarihsel sınır da ucuz gıdanın sağlıksız olması, insani ve doğal yeniden üretimi bozucu bir karakter kazandığına işaret eden çalışmalar ve kamuoyunun

bu konuda etkili bir güç olarak ortaya çıkmasıdır. Gıda alanında sermayenin hareketliliğinin bu zemini görmesi ileriki dönemlerde ürün deseni çeşitliliği yaratmak, güçlü markalar geliştirmek gibi yöntemlerle tüketici beğenisini şekillendirmiş; daralan tüketim eğilimlerini arttıracak yol ve yöntemlerin de gelişmesine dair zeminlerin oluşması mümkün hâle gelmiştir. Gıdanın adil bölüşümü hareketlerini parçalama stratejileri aynı zamanda gıda mücadelesini de parçalayacak olanakları sermayeye sağlamıştır. Özellikle Çernobil faciası sonrası iç pazara sunulan ve radyasyona maruz kaldığı düşünülen ürünlerin (fındık, çay...) doğrudan tüketimi yerine dönüştürülerek tüketimine yönelik piyasa stratejileri ileriki yıllarda gündeme gelmiştir.

Kentli nüfus, gıda mallarının pahalılaşmasını telafi edecek mekanizmaya 1980'li yıllarda sahipti. Gıda mallarını market veya pazardan kısmen karşılayamadığında, kırsaldaki ailesi veya ilişkilerinden gıdasını temin edebiliyordu. Bu durum 1990'lı yıllarla bozulmaya başlamış ve özellikle 90 sonu itibarıyla kentleşmenin giderek artması, kentli nüfusun kırsal ile bağlarının kopması, kırsal nüfusun üretimden uzaklaşması, tarıma dayalı üretimin giderek azalmasıyla birlikte pahalılık, gıda krizini salt dar gelirli toplum kesimlerinin sorunu olmaktan çıkarmış geniş kitleleri etkileyen bir soruna dönüştürmüştür. Halkın bu kitlesel yoksullaşması ve emekçileşmesine ilk tepkiler, 1980'li yıllarda, hayat pahalılığını odak alan sendikal hareketten gelmiştir. Bu tepkiler meclis gündemine taşınmıştır. Gıda odaklı hayat pahalılığı araştırma ve yazılı soru önergelerinin konusu olmuştur.

1990'lı yılların başında ise gıdayı odak alan tüketici örgütlenmeleri ortaya çıkmıştır. Tüketici örgütlenmeleri salt gıdanın pahalılığı sorunu ile değil gıdanın sağlıksız olması, gıda üretiminde ve tüketimindeki çevresel sorunlar ile de ilgilenmiştir (**Vargı, 2019**). Gıdayı odağına alan bu örgütlenmelerin hem çevre hem de gıda mücadelesi yürüttüğüne tanıklık etmek mümkündür. Bu tüketici örgütlenmelerinden biri TÜKODER (İstanbul), diğeri ise Tüketici Hakları Derneği'dir (Ankara). Bu şehirler dışında Adana'da ÇETKO (Çevreyi ve Tüketiciyi Koruma Derneği) 1990'lı yılların başında sağlıklı beslenme, gıdaya erişim, bölüşümde adalet, çevre koruma alanlarında etkili olmaya çalışmışlardır. Bu dernekler 1990'lı yılların başında sağlıksız gıdaya, tarımda kullanılan tarım kimyasallarına dikkat çekmeye çalışmıştır. Çevresel bozulmaya bağlı olarak gıdada yaşanan bozulma da önemli bir gündem maddesi olarak ön plana çıkmıştır. Bu nedenle hem

korumacı bir politika izlemiş hem de aktif gündelik siyasete dair tüketici bilincini geliştirmeye yönelik adımlar atmışlardır. Örneğin bir yandan Çernobil faciasına karşı etkinlikler düzenlemişler, diğer yandan da sağlıksız gıdaları teşhir eden, boykot eden kampanyalar hayata geçirmişlerdir. Bu boykotların etkisi sınırlıdır. Tüketici örgütlenmeleri tüketici mevzuatının ortaya çıkması ardından örgütsel ilgi ve çalışmasını bu mevzuat odağında faaliyetlere dönüştürmüş, gündelik olana etkili müdahale araçlarında zayıflamış ve gıda alanında bir ortak mücadele pratiği geliştirememiştir.

Gıda konusunda bu dönemde ortaya çıkan tüketici temelli duyarlılıklarda, çevresel bozulmaya bağlı hava, su, toprak kirliliği gibi gıda ürünlerinin de tüketilmesinden kaynaklı halk sağlığı sorunlarının odak konular olduğu söylenebilir. Halk ve çevre sağlığını korumak için geliştirilen politikalar bağlamında bu dönemde gıda hareketlerinin tüketici örgütlenmeleri eksenli geliştiği, çevre sorunlarına karşı da duyarlılığı olan benzer yapılar tarafından gıda hareketinin örgütlendiği söylenebilir. Örneğin, bu yıllarda yine nükleer karşıtı hareketin de "nükleere hayır de, hormonlu domates gibi bebeleriniz olmasın" eksenli bir kampanya yürüttüğü gözlemlenmektedir. Çevre ve gıda politikaları açısından halk sağlığını korumaya yönelik söylemde bir ortaklaşma söz konusu olmuştur. İki hareket içinde de Çevre İçin Hekimler Derneği, Halk Sağlıkçılarının ve Tabip Odalarının olması da bu söylemleri ve politikaları yakınlaştırmıştır. Gıda üretim ve yönetimi doğrudan bir mücadele konusu edilmemiş, gıdanın çevresel koşulları ve gıda güvenliği sorunları bu dönemdeki mücadelelerin eksenleri olmuştur.

2000'li yılların başı: Platformlar ve sendikal girişimler

Kırsalın tarımsal karakterinin çözülüşü 1999 sonrası yapısal reform paketleriyle geri dönülmez bir yola girmiştir. 1999-2001 arasında IMF ve Dünya Bankası'na alınan borçlar karşılığında verilen niyet mektuplarında, 3 yılında tarımda tüm dolaylı destek sistemlerinin kalkacağı, üretim kooperatiflerinin tasfiye edileceği, özelleştirmelerin artacağı güvencesi verilmiştir (**Hatunoğlu ve Eldeniz, 2012**). Kırsal nüfusun üretimden ve üretim araçlarından koparılışına yönelik hukuki düzenlemeler, piyasa yöntemlerinden daha etkili sonuçlar doğurmuştur. Tarımsal üretime ait idari teşkilat ile köy teşkilatının hızla altının boşaltılması ve sonrasında tasfiyesi, bu alandaki kurumsallığın çökertilmesi, 1980'li yıllardan itibaren geliştirilen tarımın piyasalaştırılmasında önemli bir uğrak olmuştur. Merkezi ve yerel

idarenin bu alandan çekilmesiyle piyasa aktörlerinin üretim araçlarının tam denetimine yönelik yasal düzenlemeler de ardı arkasına gelmeye başlamıştır.

Tarımın temel üretim araçları olan gen varlıklarını ve tohumu piyasalaştıracak iki düzenleme 2000'lerin başında gündeme gelmiştir. Bunlardan bir tanesi GDO'lu gıdaların Türkiye'ye ithalatının önünü açan Biyogüvenlik Kanunu, Diğeri ise tohum üzerinde şirket denetimi getiren Tohumculuk Kanunu'dur. Bu iki yasadaki, 2003 yılında hazırlıklarına başlanan Biyogüvenlik Kanunu'na karşı GDO'ya Hayır Platformu İstanbul'da ekoloji, tüketici, üretici örgütleri ile bir takım bilim insanı tarafından 2004 yılında kurulmuştur. Platformun odağında, Türkiye'de GDO'ya dayalı üretimin ve ithalatın kapısını açan yasanın yürürlüğe girmesini engellemek ve GDO'ların üretimini ve tüketimini yasaklayan bir biyogüvenlik sistemi kurmak vardır. Bu genetik emperyalizme karşı "Yaşam Patentlenemez" bildirgesini yayınlamak kampanyalar yapan platform bir yıl gibi kısa bir süre içinde Türkiye'de GDO konusunda etkili bir kamuoyu oluşturmuştur. Meclis dilekçe komisyonuna sunulmak üzere 17 şehirde 100 bin imza toplamış ve Avrupa'da FOE'nin (Friends of the Earth) gerçekleştirdiği "canavar domates" kampanyasını, üretici örgütlenmelerinin ve küçük üreticinin desteğini almak için "canavar balon" ismiyle gerçekleştirmiştir. Yine ardından da 2008 yılında "Gıda Tohum Haktır, GDO'ya Hayır" ismiyle hem GDO hem de tohumun patentlenmesine karşı "mısır balonu" kampanyasını gerçekleştirmiştir (Atay ve Oral, 2008). Platformun etkili bileşenleri, Ziraat Mühendisleri Odası meslek örgütlenmesi alanında, Ekoloji Kolektifi (2002-2007 yılları arasında bu yapı dernek statüsünde değildi) hukuki savunuculuk alanında, Çiftçi Sendikaları İnişiyatifi (Çiftçi Sen ismini 2008 yılında aldı) siyasal örgütlenmeler düzleminde, Buğday Derneği alternatif dayanışma ağları temelinde (TATUTA vb) etkili olduğu söylenebilir. Yerelde çok etkili olan Bursa menşeli Ekolojik Yaşam Derneği üyeleri daha sonra 2010'lu yılların ardından Nilüfer Belediyesi'nde başarılı tarımsal kalkınma örgütlenmesi gerçekleştirmiştir. Yine platformun içinde yer alan üreticiler 2006 yılında KYBELE ekolojik yaşam kooperatifini kurmuşlar ama işletmeyi başaramamışlardır. Bu kooperatif de üretici ve tüketicileri aracsız yan yana getirmeyi amaçlamıştır. Bu dönemde gıda hareketinin önemli bir gündemi, sağlıklı gıda üretim sisteminin devletin kontrolü altında sertifikaya bağlanması ve bu sertifika sisteminin gıda egemenliği temelinde yaşam ve doğa döngülerini koruyup korumadığı ekseninde biçimleniyordu. Çiftçi Sen başta olmak üzere pek çok üretici bu sistemin,

küçük köylü tarımını bitireceği, üreticiyi doğrudan ve tam bir pazar hakimiyetine sokacağını belirterek aynı zamanda da güvenli bir gıda sisteminin önünde engel olabileceğini işaret ediyorlardı. Buna karşın ön plana çıkarttıkları bir sistemden bahsetmek mümkün olmasa da bilge köylü tarımı denilen bir üretim modelini savunmuşlardı. Fakat bu modelin nasıl bir kamu politikası olarak işleyeceği ortaya konulmamıştı. Buğday Derneği gibi tarımsal üretimin artmasında, kentli tüketicilerin aktif bilinçliliğini önemseyen, sağlıklı ve organik gıda üretim sistemlerini sertifikasyon koşullarını sahiplenen ve tohum takas şenlikleri yoluyla kırsala olan cazibeyi ve farkındalığı arttırmaya yönelik akımlar 2005 sonrasında hızla artmaya başladı. Karaot Tohum Derneği gibi tohum takas şenliği yapan, kırsala geri dönüşü ön plana alan İMECE gibi gruplar, Maltepe Pazarının kuruluşunu örgütleyen yapılarla birlikte gıda alanında kentte ortaya çıkan sağlıklı gıda tüketme talebini yerine getirmeye çalışan çiftliklerin de sayısı artıyordu.

Bir yandan tarımın kapitalistleşmesi, endüstrileşmesi kırsalı çiftçilerden kopartıyor aynı zamanda boşalan tarım arazileri kırsala göç etmeye hazırlanan kentli beyaz yakalılar için bir yatırım alanına dönüşüyordu. Kırsalın bir imge olarak taşıdığı tüketim değeri, onun kullanım değerinin çok önüne geçtiği için bu yeni kitle hareketinin odağında da tarımsal üretimi sağlamaktan çok kırsalın değişim değerini ön plana çıktığını söylemek mümkündür.

GDO'ya Hayır Platformu'nun 2004 yılında kuruluşundan 2009 yılında Biyogüvenlik Kanunu yayınladığı döneme kadar etkili bir gıda politikasına dair belli bir zemini işaret edebildiğini söyleyebiliriz. Öncelikle platform, gıda ve tohumu bir hak olarak kavramış ve toplumsal mücadele konusu haline getirmiştir. Gıda alanında üretim araçlarına el konulmasını, yaşamın patentlenmesi olarak somutlaştırmış ve bu anlamda da toplumsal mülkiyete dayalı bir gıda üretim sistemini savunmuştur. Genetik varlıkların ve tohumun patentlenerek özel mülkiyete konu edilmesine karşı çıkmıştır. Gıdanın üretimi biçimine dair geliştirilen politik retorik, halk nezdinde GDO'nun zararlı olduğu biçiminde inceltilmiş ve somutlaşmıştır. Bu bilinç Meclis gündemine gelen Biyogüvenlik Yasası tartışmalarına da yansımıştır. Yasada yapılan değişikliklerle GDO'ların üretimi yasaklanmış ve fakat Türkiye'ye hayvansal ürün üretimi amaçlı girişi yasal hâle gelmiştir. Bu kısmi kazanım aynı zamanda platformun gıda alanındaki mücadelesinin de sınır çizgisi olmuştur. Daha sonra Biyogüvenlik Kanunu uyarınca alınan Biyogüvenlik

Kurulu kararlarına karşı açılan davalarla platform varlığını devam ettirmeye çalışsa da 2013 sonrasında siyasal alanda fiili olarak bir varlık göstermemiştir. Platformun gıda hareketleri içinde özgül yanı, kamu yönetimi politikası geliştirilmesine yaptığı vurgudur. Platform yasal düzenlemelerin şirketler lehine yapıldığı bir dönemde yasa mücadelesi ve lobicilik yapmayı bırakmamıştır. Siyasi alana müdahale ederek, karar alma süreçlerine politik programı ile katılmıştır. Müzakere sürecinin bir parçası olmayı tercih etmemiş, GDO konusunda yasa çıkıncaya kadar net tavrını ortaya koymuştur. Bu yönüyle son 40 yıl içinde ortaya çıkan gıda hareketleri içinde ortaya çıkan diğer gıda hareketlerinden ayrılır. Platformun üretici, tüketici ve ekoloji örgütlerine dayalı bir ittifak olması hem bu örgütlenmenin özgün yanını hem de yasal zeminde kazanımlar elde etmesinin yolunu açmıştır. Bir önceki dönemden farklı olarak da sadece gıdanın çevresel koşullarının ve gıdadan kaynaklı halk sağlığının korunması sorunları değil gıdanın üretim ve yönetim süreçleri de politikanın konusu olmuştur.

Bu anılan dönemde, 2002-2013 aralığında, sendikal mücadele alanında da TÜM-KÖY-SEN ve ÇİFTÇİ-SEN meslek sendikası olarak ortaya çıkmıştır. Bu yapıların kuruluşlarını ilan etmelerinden kısa bir süre sonra sendikalara kapatılma davaları açılmıştır. İlk derece mahkemelerinin kapatma kararını Yargıtay İLO hükümlerine ve çalışanların sendika kurma hürriyetlerine atıfla bozmuş ve davaları reddetmiştir. Ancak, Türkiye’de meslek sendikalarının kuruluş, örgütlenme ve çalışmaları yasal olarak düzenlenmediği için bu kurulan sendikalar yasal zeminde varlıklarını geliştirememiş, üye kaydedememiş, bütçe oluşturamamıştır. Kısacası bu meslek sendikaları hukuken vardır ama örgütsel varlıkları üye kaydedemedikleri için politik ve ideolojik söylem üretmeyle sınırlıdır. Bu kapatma davaları ve meslek sendikalarına örgütlenme fırsatı yaratacak yasal düzenlemelerin yapılmaması gıda alanında piyasalaşmaya karşı gelişen çiftçi ve köylü huzursuzluklarının da örgütlenmesinin önüne geçmiştir. Mahkeme kararlarıyla kapatılmayan örgütler, yasal düzenleme yapılmayarak örgütsel varlığından soyutlanmış ve çitlenmişlerdir.

Tam da bu durum, hukukun çitlenmesinin sadece gıdayı piyasalaştıran yasal düzenlemeler yapılmasıyla değil aynı zamanda bu piyasalaştırmaya karşı toplum kesimlerinin, örgütlenme özgürlüğü gibi hukuki güvencelerinin yasal boşluklar yaratılarak engellenmesiyle de sağlandığını göstermektedir. Gıda alanında etkili örgütlenmelerin doğmasının

engellenmesi aynı zamanda gıda üretimine dair mülkiyete el koyma süreçlerinin de hızlanmasına yol açmıştır. Varlıklarını devam ettirme, örgütlenme, ilişki kurma olanakları iğdiş edilmiş ve fakat kapatılma davalarını kazanmış bu sendikaların toplumsal ve sınıfsal alana müdahale olanakları da bu şekilde ellerinden alınmıştır.

Tarımsal üretimde üreticinin giderek artan bir biçimde sözleşmeli tarım yoluyla piyasaya bağlanmasına müdahale edecek sendikalar bir yandan işsiz bırakılmış diğer yandan ise köylüler arasında dayanışma ağlarını geliştirecek, onların üretim araçlarından kopmasını engelleyecek örgütlenmeler doğmadan yok edilmiştir. Yargısal ve yasal müdahalelerle gıda şirketlerine sağlanan bu avantajlar, kırsalın örgütlenmesini engelleyerek büyük kitlelerin tarımdan kopuşunu hızlandırmış, ucuz iş gücü haline getirmiş, kente göçü tetiklemiş, kentin gıda tedarik sisteminden kopuşunu hızlandırmış, tarım, su, gıda arasında onarılmaz bir tahribatı da yeniden üretmiştir.

Tüketici örgütlenmelerinin 1990’lı yıllardan sonra odağının yasal düzenlemeler bağlamına saplanması, bir bürokratik yapıya dönüşmesi gibi GDO’ya Hayır Platformu da Biyogüvenlik Kanunu ardından Biyogüvenlik Kurulu kararlarına dava açarak politik varlığını sürdürmeye çalışsa da yargısal araçların bir katılım mekanizması niteliği olmaktan çıkması, bir yasallık denetimi haline gelmesi gibi nedenlerle dava yoluyla pratikte kazanımlar elde edilememiştir.

Aslında yargısal yollara dayalı olarak karar alma sürecinin bir siyasal katılım işlevi görmediğinin erken dönem örneklerinden biri Cargill şirketi tarafından mısır şurubu üretimi için kurulan fabrikaya karşı açılan davalarda ortaya çıkmıştı. İşletmeye karşı elde edilen hukuki kazanımlar, Bakanlar Kurulu “prensip kararları”yla işsiz hâle getirilmiş ve olağanüstü hallerde görülecek biçimde şirket lehine ve hukuki sistem aleyhine kayırmacı idari kararlar alınmıştır. Bu erken dönem örneğine rağmen gıda hareketleri hafızasında bu anlamıyla mısır şurubuna ve GDO’lu hayvan yemi ithalatına karşı açılan davalar olduğunu belirtmek gerekir.

Serbest piyasa rejiminin önündeki engelleri kaldırmak, denetimi sınırlı bir gıda üretim ve tüketim sistemi kurmak bir yandan şirketler lehine yasal düzenlemeler yapmayı diğer yandan da serbest piyasa sistemine dayalı ekolojik krize yol açan gıda sistemlerine karşı örgütlenme ve hak arama yollarının işsiz bırakılmasını da kapsamaktadır. Bu ikili işleyen sisteme, hukukun çitlenerek gıdada sermaye birikimi elde edilmesi adını vermek mümkündür.³

Gezi sonrası gıda hareketleri

1999-2002 aralığında tarımsal üretime ve tarımsal üretim içinde yaşayan nüfusa sağlanan her türlü destek önemli oranda ortadan kaldırılmıştır. Bu desteğin ortadan kalkmasına paralel, 2002 yılında iktidara AKP hükümeti gelmiş ve kırsal karakterini koruyan ve fakat giderek fakirleşen geniş bir kitleye şehirleşerek ve kentsel ranttan pay alarak yeniden refah elde edebileceği vaat edilmiştir. Tam da bu nedenle tarımsal sistemin tasfiyesi ve tarım arazileri üstündeki nüfusun yoksullaşması beraberinde büyük bir göç dalgasını getirmeden önce kırsal arazinin kentsel alana dâhil edilerek bu yoksulluğa karşı toprak satışı ile direnme yolları açılmıştır. Tarımsal alanlardan kopan kitlelerin kent merkezlerinde yeni alt yapı krizi yaratmaması, yeni iş gücü ordusu olarak yedeklenmesi için 2012 yılında Bütünşehir Yasası çıkartılmış, kırsal ve köy alanları şehirlerin mahallesi haline getirilmiştir. Bu yasal büyük müdahale ile 1999-2002 arasında yapılan yasal müdahale ile ortaya çıkan büyük yoksullar kitlesine ikinci büyük müdahale gerçekleşmiştir. Kentsel yoksulluk orta sınıfları da etkilemiş ve gıdaya erişim geniş kitleler açısından büyük bir problem haline gelmiştir. Günümüz Türkiye'sinde gıda üretimine dair emek süreçlerinin sınıfsal ve siyasal karakterinde 1999 ve 2012 tarihleri iki önemli uğraktır. 1999 yılından başlayarak gıdada ekonomik temsil sistemlerinin ve merkezi yönetim içinde bütçe olarak da gıda üreticilerinin ve yeniden üreticilerinin varlığını devam ettirebilme olanağı, hem IMF hem ortak tarım politikasıyla budanmış ve bitirilmiştir. Gıda üretiminin tabanı daraltılmış, köylü ve küçük çiftçilikten; gıda üretiminde tarımsal üretimin sözleşmeli tarıma entegre olmasıyla işçileşmiş kitlelere ve mekanizasyonun artmasıyla da fabrikaya kaymıştır. 2012 yılında çıkartılan bütünşehir yasasıyla da gıda üretiminde önemli bir toplumsal ilişki ölçeği olan "köy" tüzel kişilikleri hukuken ortadan kaldırılmıştır. Bu Kanun, Köy Kanunu ile köylülere, küçük çiftçilere tanınan hakları, gıda üretim araçları üzerinde kullanım ve korumaya yönelik köylülerin haklarını köylülerden almıştır. Yine aynı Kanun ile köyler mahalle yapılmış, köylü de şehirli olarak yeniden tanımlanmıştır. Bu muazzam parçalanma sonrasında köy arazisi, kentsel rantın konusu haline gelmiş, köylü nüfus kentin yedek iş gücü ordusuna eklemiştir. Gıda üretimine yasa yoluyla yapılan bu müdahale ile gıdaya toplumun ekonomik ve siyasal katılım olanakları köklü bir biçimde ilga edilmiştir. Salt kamusalığın ifadesi değil; aynı zamanda siyasal biçimin de ifadesi olan gıda üretim sisteminde toplumsal kontrol, yasal araçlarla şirketlerin eline geçecek biçimde düzenlenmiştir. Üreticilerin, suyun, tohumun, toprağın

üzerinde söz ve karar hakkının ortadan kaldırıldığı bu dönemde toplumun da gıda üretimi üzerindeki kontrolü ortadan kalkmıştır. Üretici ve tüketiciler arasındaki gıda dağıtım zinciri de şirketlerin ve aracı kuruluşların tam denetimi altına girmiştir.

Bu sınıfsal müdahale, toplumun elindeki temsil mekanizmalarını parçalayıp etkisizleştirmiştir. Üretici kitlelerin üretimi denetleme ve karar sahibi olmasına yönelik ekonomik temsil sistemleri ortadan kaldırılmıştır. KİT'lerin özelleştirilmesi, tarım ve gıda örgütlülüklerinin (üreticiye üretim aracı temin, tedarik ve destek sistemleriyle beraber) devletten tasfiyesi toplumun alternatif ekonomiler geliştirme pratiklerini de boşa düşürmüştür. Emek süreçleri üzerinde sağlanan bu kontrol, üreticilerin ekonomik ve siyasal temsil mekanizmalarından kovulması, tarımsal üretim araçları (meralar, ormanlar, tohumlar, hayvanlar vs) üzerinde burjuvazinin tam denetim sağlamanın yolunu açmıştır.

Bu dönemde, gıda üretiminde rekabet gücünü arttırmak için tarımsal geliri ve üretimde verimliliği yükseltmeye yönelik şirket eksenli bakış açısının devlet politikası haline gelmesi, bu gelirin nasıl adil ve demokratik toplumsal ve siyasal ilişki yaratacağı sorusuyla ilgilenilmesini olanaksızlaştırmıştır. Tarımsal geliri yükseltme hedefi, gıda üretim araçlarına ait toplumsal mülkiyet konusu varlıkların (su, mera, toprak, hava, tohum vs) dolaylı veya doğrudan özel mülke dönüştürülmesiyle ve mülkiyetin belli sınıfların elinde toplulaşmasıyla sonuçlanmıştır.

Gıda üzerinde özel mülkiyetin inşası, gıdanın canlı bir varlık olmaktan çıkartılması, dar anlamda bir "beslenme" aracına, "kıt mallar teorisi" sınırı içinde kıt bir mala dönüştürülmesi; bu aracın - nesnenin toplumsal kontrolünün özel mülkiyete sahip sınıfa geçirilmesi ve toplumun biyolojik açıdan da bu sınıfa bağımlı kılınması süreçlerini içerir. Aynı dönemde, tarımsal destekleme ödemeleri, krediler, faiz indirimleri, arazi toplulaştırması uygulamalarıyla beraber, sulu tarım yapılabilir alanların ve tarımsal alanların genişletilmesi bir arada düşünüldüğünde gıdanın bir mal olarak niceliksel artışını mümkün kılan süreçler aynı zamanda gıdaya erişilebilirliği dar bir sınıfın hâkimiyetine geçirmiştir. Bu durum gıda ve gıdaya dair bilgi üzerinde özel mülkiyetin yeniden üretimini de sağlamaktadır.

Hayatın kolektif bir tasarımı olarak gıdaya erişilebilirlik, gıdayı yapabilirlik olanakları ve gıda üzerinde egemenlik hâkim sınıfların tam denetimine geçmiştir. Gıdanın, ekosistemin yaşam döngüsünün

bir parçası olmasına dair niteliksel anlamından yabancılaştırılması süreci tam da bu dönüşümle hız kazanmıştır. Gıda yapabilirliğini kurmak, mevsimsel olarak canlı varlığın yeniden üretim süreçlerini izlemeyi, deneyimlemeyi ve onu yeniden üretebilecek koşulları, bilgiyi ve toplumsal oluşu-ilişkiyi sürdürmeyi barındırır. Bu anlamıyla gıda üretimi, siyasal dolayımında, bir bireysel edim olmaktan çok kolektif, örgütlü ve planlı bir deneyimdir. Bu deneyim, topluluğun ve bireysel olanın ihtiyaçlarını belli bir ölçekte ve karşılıklı yardımlaşma temelinde yeniden üretebildikçe demokratikleşme yolları da açılabilir. Bu hedef, gıdanın bir üretim ve yeniden üretim aracı olarak toplumsal ilişki temelinde, toplumsal mülkiyet bağlamında müşterekleştirilebileceği hattır. Bu hat, gıdanın bir müşterek olarak, serbest piyasa (üretim) ve devlet (yönetim) alanlarına rağmen ve bunlardan özerk bir zeminde inşasını değil tam da üretim ve yönetim arasındaki çelişkiyi görerek, hem üretim hem de yönetim alanında bu tarihsel yarılmayı aşacak biçimde müşterekleştirilmelidir. Siyasal temsildeki yabancılaşma, krizin zemini olan hatlara (üretim ve yönetime) rağmen, gıdayı özerkleştirerek değil; tam da bu yabancılaşmayı yeniden üreten çelişki anlarında, gıdayı siyasal ve yönetsel kolektif ilişki olarak inşa ederek aşılabılır.⁴

Bu bağlamda, gıdayı salt bir bireysel üretim-tüketim nesnesi, besin değerleri toplamı veya biyolojik bir enerji birimi (şey) olarak görmek mümkün değildir.⁵ Gıda, hem su, toprak, hava, tohum olarak *doğa* hem de insan emeğin ürünü olarak *emektir*. Gıdanın üretim ve yeniden üretim aracı olma karakteri ise onun toplumsal ilişki olarak tarihsel bir yönü olduğunu da gösterir. Tam da bu tarihsellik, canlı emek ürünü doğayla insanın dolayım alanıdır. Bu dolayım alanı, zorunlu olarak, toplumsal ilişkiyi ve insanın kendi canlı emeğini üretme ve yönetme biçimlerinin sınıflı toplumsal koşullarını da gündeme getirmektedir. Gıda bu sınıflı ilişki içinde her sınıf açısından başka bir anlama ve biçime bürünür. Sermaye sınıfı açısından gıda, salt bir değişim değeri- nesne-şey olarak, gıdadır.

Diğer yandan da ekosistemlerin kırılabilirliğine tabi bir canlı olarak gıda, hâkim sınıfın gıda olarak dolaşıma soktuğu "şey" ile bir ve aynı varlık alanını paylaşır. Nesne (şey) olan gıda ile canlı olan gıda emek ürünü olarak aynı formda cisimleşir. İşte gıdanın canlılığını her daim çökerten, evrimsel açıda kör bir bıçak gibi tüm canlı çevreyi parçalayan ve hem de canlı sistemlerin geri besleme süreçlerini kötürüm eden gıdanın bu "şey"leşmiş formudur (**Göymen, 2018**). Bu nedenle de gıda tarihsel olarak hem bir canlı olarak hem de bir şey olarak, hem devlet hem de piyasa

uğrağında yeniden üretilir. Bu uğrakları es geçen bir dolayım ile gıdanın canlılığı ve tarihselliği anlaşılabilir. Gıdanın bir canlı emek ürünü olmasından her gün giderek artan bir biçimde piyasa malı bir şey haline dönüşmesi, dünyadaki tüm ekosistemleri ve emek güçlerini şeyleştirilmesi gıda mücadeleleri için pratik bir hareket alanıdır.

Yukarıda vurguladığımız biçimiyle gıdanın bu metalaştırma pratikleriyle bu pratiklere karşı ortaya çıkan toplumsal mücadeleler arasında var olan çatışma - çelişki zemini günümüz yeni "gıda hareketlerinin" biçimlendiği uğrakları barındırmaktadır (**Polanyi, 2000**).

Piyasa hâkimiyetinde gıda salt bir meta değil bir metalaştırma pratiği olarak da karşımıza çıkar. Piyasa hâkimiyetinde "gıda"yı bir mal, besin değerleri toplamı sayan nicelleştirme ve değişim değeri ölçөгünde gıdayı canlılığından soyutlayan piyasacılığın yol açtığı gıda krizine ürün çeşitlendirme, yeşil pazarlama, alternatif ürün tüketim gibi gelişen refleksleri halkın gıda hareketi saflarında saymak mümkün değildir. Gıda üretimine dair her türlü bilgi sürecinin metalaştırılması, alınıp satılır kılınması bu eğilimleri destekler. Bu eğilimler, gıda eksenli toplumsal bilgi ve hizmet ilişkilerini serbest piyasa içinde, karlı yeni alanlar olarak görmektedir. Mevcut gıda krizine yanıt üretmek için ürün çeşitlendirmeye yönelmiş piyasa aktörleri, iyi bir doğada yaşama arzusu ve bu yaşamın nesnesi; iyi yaşamın ve sağlığın gereği bir fetiş veya toplumsal statü göstergesinin temsili biçimlerinde bir metalaştırma pratiği olarak gıdayı yeniden üretmiştir. Tam da bu durum, gıdanın nesneliliğini dolayımlayan, gıdanın canlı, kolektif emeğin bir ürünü, biyolojik bir varlık olma biçimlerini görünmez kılan siyasal temsillerdir. Bu siyasal temsiller, gıdanın metalaştırma pratikleridir.

Metalaştırma pratiklerinin biricikleşmesi, insanın kendi emeğinin ürününe (gıdaya) yabancılaşması aynı zamanda gıdanın siyasal, yönetsel bir formu olduğunun ve karar alma biçim ve süreçlerine tabi olduğunun da görülmemesini sağlar. Böylece gıdayı, bir endüstri malı ve bir tüketim nesnesi olarak inşa eden piyasa politikalarına alternatif hatlar geliştirilirken, gıdanın (hem doğanın hem de insanın) nasıl yeniden inşa edileceği ve onun nasıl yönetileceği sorularına yanıt üretmek olanaksızlaşır. Değişim değeri olarak gıdanın bu yeniden üretimi, kitlelerin veya yeni ortaya çıkan oluşumların devlet ve piyasa dışında temsil arayışlarını metalaştırma pratiklerine dönüştürmüştür.

Bu temsiliyetin kolektif özneleşme biçimleri referans alınarak kurulmaması için de sermaye özel bir strateji izler. Gıdanın kolektif ve biyolojik üretim ve yeniden üretim aracı olması tam da onun siyasal olandan kopartılmasına yönelik sermaye stratejisinin de nedenidir. Gıdanın bir tüketim nesnesi haline getirilmesi, canlı bir varlık olmaktan çıkarılması süreciyle temsil sistemlerinde kendine devlet ve piyasa dışında bir ifade biçimi yaratmaya çalışan gıda eksenli pratiklerin şekillenmesi süreci Türkiye’de aynı zaman dilimine sıkışmıştır. Sermayenin bu stratejisi, ilkel birikim rejiminin ruhuna uygun bir biçimde kimi kez yasal araçlar kullanarak kimi kez de emek gücünü değersizleştirerek ve piyasa yöntemleriyle işler **(Magdoff, 2014)**. Gıda, üretim ve yönetiminin yabancılaşmış biçimi olan devlet ve serbest piyasa ilişkileri dışında bırakılarak müşterekleştirilemez. Gıda, siyasal bir varlık olarak, hem devletin hem de piyasanın aşılmasıyla, üretim ve yönetim arasındaki çelişkinin toplumsal kuruculuk lehine yeniden inşası ile özgülleşebilir. Yani devlet ve piyasa dışında bir özerklik arayışıyla değil; bizzatı üretim ve yönetim arasındaki ayrılmanın farkındalığıyla, serbest piyasa alanının daraltılması, hakların geliştirilmesi ve kamusal alanda toplumun yasa gücünde kural koyma zeminlerinin oluşturulmasıyla bu çelişki aşılabılır bir müşterekleştirme mecrasına yönelir.

Meseleye bu çerçeveden bakıldığında, dayanışma temelli ortaya çıkan gıda inisiyatiflerinin dayanışma temelli varlıklarını devam ettirip ettiremeyecekleri de yukarıda ayırım noktaları çizilen hatlardan hangi bağlama kendilerini oturtacaklarına göre biçimlenecektir. Gıda hareketlerinin, Gezi sonrasında yarattığı temsil krizi ekseninde, merkezkaç etkisiyle gıdanın siyasal ve yönetsel formlarından uzaklaşması, gıdanın bir nesne-mal (üretim ve tüketim nesnesi) olarak yeniden üretilmesini hızlandırmaktadır. Gıdanın canlılığına ve toplumsal bir edim olduğuna yabancılaşmamak için gıdanın siyasal ve yönetsel formlar barındırdığını idrak etmek gerekir. Bu formlar gıdanın tabii olduğu sınıfsal çelişkinin formlarına tabidir. Gıda üretim, dağıtım ve yeniden üretim sürecinde sermayenin bir nesne-cansız varlık olarak gıdayı temsil etme iddiası, canlı emek ve doğa olan gıdanın toplumsal kontrolünü sağlama niyetinden kaynaklanır. Bu durumu görünmez kılacak bir ideolojik hat, gıdayı salt bir üretim ve tüketim nesnesi olarak inşa eder ve bu ideolojik hatta dikkat kesilmek gerekir. Bu yeni dönem gıda hareketleri için de gıdanın nesneliliğinin kabulü örtük bir hat olarak ön plana çıkmıştır.

Kentsel müşterekleri yeniden kurmayı Gezi öncesinde tartışmaya başlayan grup, yapı ve oluşumların,

ortaklaştırılmış bir dayanışma ekonomisinin ilkel biçimini Gezi sırasında kısmen deneyimleyerek, Gezi sonrasında kooperatif, gıda topluluğu gibi formlarda yaratmaya başladıkları günümüze kadar yukarıdaki iki hatta da ucu dokunabilecek kadar farklı oluşum filizlenmiştir. Bu nedenle gıda inisiyatiflerini sahiplendikleri hukuki forma veya kurumsal biçime (kooperatif vb) göre sınıflandırmak olası görünmemektedir. Çünkü ekonomik kurumsallaşma biçimi olan kooperatif ne tek başına bir serbest piyasa aracıdır ne de piyasanın etkili bir aktörüdür. Onun toplumsal-siyasal bağlamı, emek süreçlerinin demokratik, adil inşasındaki örgütsel olanakları, ekonomik gücünün ve alternatif olma gücünün üretilmesini mümkün kılar. Gıda inisiyatiflerini, üzerine eyledikleri gıdanın formlarını idrak ve istişare kabiliyet ve kapasitelerine göre anlamlandırmak gerekir. Gıda inisiyatifleri, hukuki formlar olarak, “kendinde” ekonomik ve siyasal bir güç ve anlam barındırmaz. Bu hukuki formların, gıda (doğa ve emek) ile girdikleri sınıfsal ilişki, tecrübe ve deneyim alanları onların ekonomik ve siyasal olarak nasıl bir araca (ekonomik ve siyasal) ve hangi sınıfa dair bir mevziye dönüşeceğinin bilgisini ortaya koyar. Bu dönemin hareketlerine bu eksenden menzil almak gerekir.

Bu araçların, temsil pratikleriyle ilişkilmesi de, ekonomik ve siyasal temsil araçlarını yeniden ele geçirme ve inşa iradesi, güç ilişkilerinde kurucu değerleri, program yaratma kapasiteleri daha da önemlisi hakların inşası için serbest piyasa alanını daraltma ufukları ve etkileri, örgütsel – siyasal düzeylerini ortaya koyabilir. Bu örgütsel düzey, gıdanın canlı emek olarak kamusalıyla bir piyasa nesnesi olarak dolaşıma girmesindeki açığı, diyalektiği ve olanağı görmek açısından elzemdir. Nesne (gıda) aynı zamanda bizzat canlı emeğin (kendisinin) toplumsal bedenidir. Bu bedene dair farkındalığın siyasal olarak örgütlenmesi gıda hareketleriyle ilişkilenen kişi ve kurumların da özgür yurttaşlar olarak yeniden üretilmesini sağlar. Gıdanın örgütlenmesi bizzat doğanın ve insanın toplumsal yeniden üretiminin kuruluş pratiğidir **(Bonfeld, 2014)**.

Bu noktada görülmektedir ki, gıda krizinin artan belirleyiciliği, gıda alanında, kooperatif tarzı örgütlenmelerin dayanışma ekonomisi temeli birlikteliklerini arttırmaktadır. Bu dönemde filizlenen “yeni dönem kooperatif girişimleri”nin veya kooperatiflerin aracı-sız, üretici örgütlenmeleriyle doğrudan ticareti esas alan ve gıda dağıtım sisteminin adilleştirilmesini savunan perspektifin hâkim olduğunu söyleyebiliriz. Ancak tüketim kooperatiflerinin sağlıklı gıdaya erişim politikasının bu kooperatiflerin yararlanıcıları

tarafından temel ilişkilene zemini olduğunu belirtmek gerekir.

Gıdada tüketim ve üretim kooperatifleri araçlarının başat çözüm formülü olarak ön plana çıkmasında gıdanın nesneliliğinin ideolojik ön kabulü etkili olmaktadır. Siyasal ve yönetsel bir form olarak gıda ön plana çıksaydı, kooperatiflere duyulan ilgi kadar gıda alanında yönetsel ve siyasal sorunlara da örgütsel ilgi gösterilirdi. Ancak gıda bir tüketim nesnesi mal olarak ideolojik biçimde yeniden üretilmektedir. Gıdanın bir meta olması dışında metalaştırma pratikleri üretmesi etkisini sağlık alanında gösterir. Metalaşan gıda, insanların sağlık arayışının nesnesi olduğu kadar, sağlık alanını da nesneleştirir ve hızla yeni piyasaların oluşmasını, yaygınlaşmasını tetikleemektedir. Pek tabii, ekolojik farkındalıkların ve krizin artması da gıda inisiyatiflerine yönelimde etkilidir.⁶ Tek başına iyi gıda tüketme arzusunun bu yönelimi yeterince açıklama gücü zayıftır. Bütünlüklü gıda politikasına sahip, gıda krizinin beslediği ekonomik ve sosyal sorunları çözmeye yönelmiş bir program doğrultusunda ekonomik ve sosyal dayanışma ağları geliştirme iddiaları ortaya çıkmış kooperatif özneleri olsa da bu iddiaların gücünün kurumsal yapılar içinde cılız kaldığını ve mevcut yönelişe karşı temsil ihtiyacını karşılayacak bir zeminin sağlanamadığını söylemek gerekir.⁷ Gıda krizinin genişlemiş ve yeniden üretilmiş bir sermaye krizi olarak daha fazla yoksulluk üretmesi karşısında hak temelli, piyasanın etki alanını daraltan pratiklerin bölüşüm ve yeniden üretim alanlarında ortaya çıkmasına yönelik politika ve örgütlenme yaratma eğilimlerinin ise henüz çok başında olduğumuzu söyleyebiliriz.

Gıda krizinin günümüzde aldığı biçime yönelik 2013 sonrası ikinci karşı duruş biçimi ise kentlerden kırsala doğru, tersine göç dalgası oluşturmaktadır. Özellikle kentli orta üst sınıflar, yaşam standartlarının giderek bozulmasıyla beraber yeniden üretim olanaklarına kavuşmak için kırsala yönelmiştir. Bu beyaz yakalılarının göçü, kentsel refahtan umduklarıyla yaşamları arasındaki derin açığı kapatmaya yönelik bir tercihin sonucudur. Bu kırsala göç hareketleri, ekolojik bir yaşam tarzını inşa etmeye yönelmiş formlardan, kırsalda kent hayatını yeniden inşaaya yönelmiş biçimlerine kadar çeşitlilik göstermektedir. Tek bir biçimde ifade edilemeyecek bu çabaların da en temelinde gıda krizinin yol açtığı iktisadi ve siyasal yabancılaşmaya karşı doğa ve toplumla yeni bir dil ve ilişki kurma iddiasını taşıyanlar, gıda sistemlerinin daha adil olmasına yönelik küçük köylü üretimine yönelmiş olanlar vb. gibi çeşitlilik

arzeden çok sayıda oluşum vardır. Bu oluşumlar arasında sosyal ağlar yoluyla etkileşimler olsa da bu hareketleri de bir arada algılamamızı sağlayacak bir siyasal zeminden, kamusalılıklardan söz etmek mümkün değildir. Bu örgütsüz ve cılız inisiyatifler açısından yine temel bir araya gelme biçimi pazar dolayımıdır. Bu nedenle dayanışma ekonomileri geliştirmek için ortaya çıkan inisiyatifler de bu pazar zeminine kaymak veya bu zeminin sınırlılıklarıyla varlık göstermek durumunda kalmaktadır. Gıda krizi bölüşüm, üretim ve yeniden üretim alanlarından ortaya çıksa da ortaya çıkan hareketlerin dağıtım ilişkilerinin yeniden düzenlenmesi ve adil ilişkilere kaydığını bu açıdan tespit etmek gerekir.

Bu dönemde ortaya çıkan gıda merkezli inisiyatiflerin, gıdanın çevresel koşullarının ve gıdadan kaynaklı halk sağlığı sorunlarına müdahalede doğrudan eyleme ön plana çıkmıştır. Çevresel bozulmaya karşı bireysel tüketim alışkanlıklarının değiştirilmesi, iyi gıda üreticilerinin desteklenmesi, tüketim kooperatiflerinin kurulması, alternatif gıda ağlarını kurmaya girişme, az tüketmek gibi toplumsal müdahaleler ön plana çıkmıştır. Gıdanın üretim ve yönetim süreçlerinden kaynaklı sorunlarda üreticiden tüketiciye doğrudan temin araçları yani gıdanın dolaşımında alternatifler çözüm olarak ön plana çıkmıştır. Bahçe ve kent tarımı uygulamaları, gıda topluluklarının, bostanların kentsel gıda sistemlerini desteklemesi uygulamalarıyla birlikte yerel yönetimler ölçeğinde kırsal kalkınma kooperatiflerinin geliştirilmesi de yine bu dönemde ağırlıklı ortaya çıkan örgütlenme biçimleridir. Gıdanın üretim ve yönetiminde devlet ve serbest piyasa aktörlerinin yarattığı problemler ve bunlara karşı önlemler ise bu hatta mücadelenin konusu edilmemiştir. Yine piyasa araçları kullanılarak adil ticaret ve dayanışma temelli ekonomiler hedeflendiği gözlemlenmiştir. Ancak bu durum, devlet ve serbest piyasa sorunlarını ortadan kaldırmamakta veya görünmez kılmamaktadır. Bir araç, kendisini doğuran sorunu çözemediğinde işlevsizleşebilir veya sorunun parçası haline gelebilir. Tüm bu girişimler mevcut bu tehlikenin kapsama alanındadır.

Sonuç

Türkiye’de son 40 yılda etkili iki ekoloji hareketi olmuştur. Bunlardan biri nükleer karşıtı hareket bir diğeri de GDO karşıtı harekettir. Bu iki hareket de toplumun bilincinde dönüşüm ve mücadele ettikleri sorun karşısında politik bilinç yaratmıştır. Ancak bu iki hareketin bileşenleri açısından da enerji ve gıda krizine karşı tek bir çözüm yolu ortaya konulmuştur. Nükleer karşıtı hareket içinde zaman zaman

alternatif enerji kaynakları konusu ön plana çıkartıl- sa da enerjinin politik boyutu nedeniyle enerjinin kim için, nasıl ve ne kadar üretileceği bağlamların- dan bağımsız bir alternatif olamayacağı gündem olmuştur. GDO karşıtı mücadele de gıda krizi so- rununu tek başına gdo karşısına doğal, ekolojik veya organik tarım yöntemlerini ortaya koyarak çözmeye çalışmamıştır. Toplumsalın üretim tarzın- dan kaynaklı problemlerin bir dönemi temsil eden teknolojilerle aşılmasının mümkün olamayacağını ekoloji mücadelesi tarihsel hafızasında yaşatmakta- dır. Ancak mevcut ekolojik kriz yeni bir durum ya- ratmıştır. Teknolojik sıçramaların verdiği olanaklar, toplumun geçmişle ve varoluşuyla bağlam kurma girişimleri geniş kitleleri ekolojik sorunlara karşı doğrudan çözüm üretme anıyla karşı karşıya bırak- maktadır. Gıdada olduğu kadar, enerjide de halk ta- banlı üretmek bir o kadar mümkün hâle gelmiştir. İlkel birikimin toplulukları içdiş eden yönelimine karşı direnişler oluşmaktadır. Ancak ekolojik kriz, bu malların kitleler tarafından salt üretilebilme sorunu değil, bunların bilgisinin nasıl üretileceği, üretimin nasıl planlanacağı ve üretimin nasıl yönetileceği so- runudur.

Bu ekseninde şu belirlenimlerde bulunmak mümkün- dür: Ekolojik krizin özgül bir görünümü olan gıda krizinin Türkiye’de ilk dönem etkisi hayat pahalılı- ğı, tarım kimyasalları, sağlıksız bozuk gıda sorunu olarak ortaya çıkmıştır. Bu erken evrede gıda üre- tim sistemlerinde serbest piyasa düzeni kurulmaya çalışılırken henüz gıda mallarının ucuzlatılmasına yönelik rekabet ve serbest piyasa ilişkileri etkili bir şekilde kurulamamıştır. Buna karşı da ilk dönemde sendikalar, daha sonra da halk temelli tüketici ör- gütlenmeleri gıda konusunda aktif siyaset yürüt- müşlerdir.

Gıda üretim ve tüketim sisteminin, yapısal reform- lar yoluyla yeniden düzenlendiği ikinci dönemde, 1999 ve 2013 aralığında, tarımsal üretim araçlarının mülkiyeti yasal müdahalelerle hızla el değiştirmeye başlamış, çiftçiler ve köylüler üretmez hâle gelmiş bunun için salt piyasa değil etkin bir biçimde piyasa dışı araçlar yani hukuk devreye girmiştir. Yasa yo- luyla yapılan bu müdahaleler gıda üzerindeki ege- menliğin, ilkel birikim stratejileri temelinde serma- ye tarafından çitlendiğini göstermektedir. Tarımsal üretimi destekleyen birlik ve kurumların tasfiyesi beraberinde tarımsal üretim yapan emekçileri, kır- sal ve kentsel yaşamın iş gücü haline getirmiş, doğa üzerinde şirketler tarafından tam denetim sağlan- maya başlanmıştır. Gıda mallarının ucuzlaması, çevresel maliyetlerin toplum üzerine bırakılması

pahasına tam da bu dönemde mümkün olmuştur. Bu dönemde hak temelli gıda hareketleri gündeme gelmiştir. Bu mücadelelerden GDO karşıtı mücade- le, yasa yapma süreçlerine müdahale ederek, siya- sal temsil olanaklarını kullanma konusunda etkili olmuş ve GDO’ların Türkiye’de üretimi engellenmiş- tir. Gıda egemenliğinin şirketler tarafından kontrol- lünde, kamu mülkiyetindeki üretim araçlarının özel mülkiyete geçirilmesine yönelik yasal düzenlemeler ve çiftçilerin ellerindeki mülklerin de yine yasal dü- zenlemelerle şirketlerin eline geçirilmesine yönelik yasalar etkili olmuştur. Buna karşın gıda hareketinin gündeminde, bu mülkiyet değişikliği, mülkiyet de- ğişikliğine yol açan yasal dönüşüm ve buna siya- sal müdahale sınırlı bir biçimde girmiştir. Bu konu özellikle tohum ve GDO konusunda GDO’ya hayır platformu bileşenleri temelinde gündem olmuştur. Bu nedenle, 2000’li yılların başından sonuna kadar, gıda alanında bu saydığımız mülkiyet dönüşümü- ne yol açan ve temsil sistemlerini dönüştüren dev- let ve şirket ortaklığına karşı bütünlüklü alternatif politik program içeren gıda hareketi bulunmamak- tadır. İttifaklar, genetik kaynakların patentlenmesi, tohumun tekelleşmesine karşı mücadeleler olarak ortaya çıkmıştır.

2010 sonrasında da gıda krizini yeniden tetikleyen, sermayenin devrevi birikim krizidir. Bir yandan aşırı endüstrileşen ve ucuzlayan gıda sektörü içinde sağlıklı gıdaya erişim olanakları geniş kitleler için daralırken aynı zamanda iklim krizinin etkisiyle gı- dayaya erişim sorunları küresel bir ölçeğe taşınmıştır. Bu döneme Türkiye’de ortaya çıkan gıda hareketleri ise dayanışma ekonomileri temelinde yeni almaşık yaşam sistemleri kurulmasından, gündelik yaşam pratiklerinin yapabilirlik temelinde kurulmasına ka- dar çeşitlilik göstermiş, etkisini ise daha çok dağıtım ilişkilerinin daha adil ticaret ilişkileri temelinde inşa etmeye başlamıştır. Devletin tamamen şirketlerin kontrolü altına girmesi, gıda denetim sorunlarını arttırmış ama bu konuda pozitif bir gıda hareketi talebi ortaya çıkmamıştır.

Yerel ve merkezi yönetimler de gıdaya erişim ko- nusunu sosyal hizmet politikası içinde bir yardım ağı politikası olarak veya sağlıklı gıdaya erişim için halk için pazarlar açan bir anlayışla biçimlendirmiş- tir. Ekoloji mücadelesi ile ortak sorun alanları olan bir toplumsal hareket alanı olsa da gıda hareketle- ri henüz üretim ve yönetim arasındaki yarılmadan beslenen gıda krizine bu bağlamdan bir politik programla yanıt üretmiş değildir. Gıda müşterek- lerinin kamusal mülkiyet altına alınmasının, gıdada halk denetimini yerel ve merkezi düzeyde mümkün

kılacak meclislerin yetkilendirilmesinin, mevcut hareketin hak temelli bir tarzda üretim ve yeniden üretim alanlarında bütünlüklü bir strateji kurma niyetinin ve sürecinin çok başındadır. Gıda üretmeye yönelmiş genç ve emekçi yeni kitlelerin varlığı kurucu bir toplumsallaşma açısından en önemli kazançtır. Bu kitleler, gıda konusunda bilgiye erişim kanallarını açık ve canlı tutmaktadır (**Kocagöz, 2018**). Bu gıda üretimine dair gündelik ve pratik bilginin yayılmasının ölçek, kültür ve sınıf eksensli sınırları vardır. Bu sınırları kır ve kent arasındaki dayanışma ağları kısmen idrak etmiş ve çözümlere yönelmiştir.

Gıdayı serbest piyasa ilişkileri dışında, dayanışmacı ekonomi temelinde kurmaya yönelmiş her gerçek hareketin ve oluşumun içsel ve dışsal nedenlerle serbest piyasa-şirket ve devlet ittifakı duvarına çarpması anları hem bu hareketleri politikleştirmeye başlatacak hem de ekoloji mücadelesinin savunuculuk kadar kuruculuk eksensli gelişimine de katkı koyacaktır. Aksi durumda bu gıda inisiyatifleri serbest pazarın daha köklü inşa araçları olacaktır. Şu aşamada, devlet-sermaye bloğuyla açık yüzyüze gelme anlarının sayısının gıda hareketleri açısından azlığı, hareketin kendini sınamasının önünde de engeldir. Bu anların azlığı, gıda egemenliğini kapatma konusu yapan⁸ şirketlere karşı politika belirleme zeminlerinde de bu hareketlerin yeterince varlık göstermediğine işaretir (**Özuğurlu, 2014**). Fakat, kırsala göç etmiş, buralarda yaşamayı tercih eden ve gıda hareketleri içinde bulunan, küçük aile tarımına girişmiş kişilerin ve grupların özellikle enerji ve maden şirketlerinin çitleme politikaları ile karşı karşıya gelmeleri, devlet ve şirketler ittifakının yaşadıkları yerlerde ormansızlaştırma, mera işgalleri, acele kamulaştırma gibi hukuki araçlarla yurttaşların gündelik hayatını ve haklarını hızlıca olumsuz etkilemesi, ortak varlıkların çitlenmesi; bu kişilerin ve yapıların ekoloji mücadelesi içinde daha aktif olmalarını sağlamaktadır.

Bu ikili durum, halkın gıda hareketlerinin, ekoloji mücadelesi içinde eriyikleşmesinde, emek eksensli gelişmesinde ve mücadelenin hak temelli savunucu ve kurucu zeminlere sahip olmasında; siyasal temsili, kamu mülkiyetini yeniden kazanma olanakları barındıran, çelişki anlarının belirleyici olduğunu göstermektedir (**Polanyi, 2000**). Bu anlar, nesnel olduğu kadar öznel müdahalelerin de olanaklarını mümkün kılmaktadır. Müsterekleştirme temelinde, siyasal yabancılaşmayı aşacak an, bu çelişkinin sürekliliği içinde, toplumsal ilişkilerin üretim ve yönetimi bütünleştirecek bir biçimde iktidarlaşmasından

geçmektedir. Gıda egemenliğinin yasa gücüyle şirketlerin eline geçmesine karşı, gıda egemenliğinin halkın eline geçmesinde yine yasal (yönetmel) ve iktisadi dönüşüm şarttır. Bu nedenle, gıda hareketleri için, piyasayı daraltan, hakları genişleten kazanımlar siyasal iktidarın kuyusuna değil merkezine hareketi gerektirmektedir.

Dipnotlar

1. Tarım, Gıda ve Hayvancılık Bakanlığı'na göre de "Tarımda Yapısal Değişim ve Dönüşüm döneminin önünü açan 13 temel Kanun yayımlandı ve 21 Kanun'da da değişiklik yapıldı.

1. Tarım Kanunu, 2. Organik Tarım Kanunu, 3. Tarımsal Üretici Birlikleri Kanunu, 4. Yeni Bitki Çeşitlerine Ait İslahçı Haklarının Korunmasına İlişkin Kanun, 5. Tarım Sigortaları Kanunu, 6. Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu, 7. Tohumculuk Kanunu, 8. Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu Kuruluş Kanunu, 9. Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası Anonim ve Tarım Kredi Kooperatifleri Tarafından Kullanılan Toplu Köy İkrazatı/Grup Kredilerinden Doğan Kefaletin Sona Erdirilmesi Hakkında Kanun, 10. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Birleşmiş Milletler (BM) Gıda ve Tarım Örgütü (GTÖ) Arasında GTÖ Orta Asya Alt Bölge Ofisi Anlaşmasını Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun, 11. Biyogüvenlik Kanunu, 12. Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu, 13. T.C. Ziraat Bankası A.Ş. ve Tarım Kredi Kooperatifleri Tarafından Üreticilere Kullanılan ve Sorunlu Hâle Gelen Tarımsal Kredilerin Yeniden Yapılandırılmasına İlişkin Kanun".

2. Yazı içerisinde ismi Bütünşehir Yasası olarak anılan yasanın tam adı, On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'dur. Her ne kadar Kanun'un adı 13 ili kapsadığı gibi düşünülse de bu kapsamda 14 şehir bütünşehir olmuştur.

3. Oğuz Oyan'ın 2001 yılında vurguladığı süreç sonuçlarını bu eksenslerde 2013 yılından başlayarak hızla hissettirmiştir. Oyan 1999-2001 arası IMF niyet mektupları ardından kaleme aldığı yazısında şunları söylüyordu: "Türkiye'nin tarımsal ithalat faturasının çığ gibi büyümesi ve tahıl üretiminin hızla çöküşü beklenebilecektir. Öte yandan tarımsal ürün ithalatının çok hızlı artışı nedeniyle dış ticaret açıklarının büyümesi ve döviz gereksiniminin kabarması da ek bir ekonomik bedel olarak hesaba katılmalıdır. Bunun hemen önümüzdeki yıldan itibaren yaratacağı ekonomik, toplumsal ve siyasal sonuçları Türkiye'nin karşılamaya hazır olmadığı açıktır. Tarımda zar zor tutunan kitlelerin iki-üç yıl gibi çok kısa bir zaman dilimi içinde hiçbir önlem alınmadan tarım dışına göçmeye zorlanmalarına yol açacak olan bu tasfiye süreci, mevcut kırsal göç hızını ikiye katlayabilecektir. Bunun salt ekonomik maliyetleri dahi mevcut destekleme maliyetlerinin üzerine çıkacaktır. Çünkü, kent varoşlarına göçen kitleler imar planlarının uygulanmasına imkân tanımayacaklar, Türkiye bunun doğuracağı altyapı sorunlarıyla on yıllarca boğuşmak zorunda kalacaktır. Kent varoşlarındaki kitlelerin kamusal hizmet talebinin köy yerleşkelerinden çok daha fazla olduğu dikkate alınırsa, kısa dönemde dahi daha yüksek ekonomik maliyetlerin ortaya çıkacağı açıktır. Buna karşılık, istihdam içindeki payı yüzde hâlâ 40-45 düzeyinde bulunan tarımın milli gelir içindeki payı daha hızlı bir gerilemeye 1990'ların sonunda yüzde 15 düzeyine düşürülmüş; ...

2000-2002 programına göre, üç yıl içinde mevcut sistemin ürün ve girdi fiyatlarına, sektörün kredilendirilmesine, damızlık hayvan ve tohum üretimine dönük tüm destekleme mekanizmaları tasfiye edilmiş olacaktır.”

4. Bu bağlamda zıt bir görüş için, Akbulut'un kaynakçada anılan yazısı gıda müştereklerinin piyasa ve devlet dışında kurulması önerisi “müşterekleşirmeyi toplumsal üretimin muhtelif alanları, piyasa ve devletten özerk, kolektif, adaletli ve özyönetime dayalı bir biçimde kurulması eksenli” tartışması için bakılabilir.

5. Gıdanın müşterekleştirilmesi siyasetine dair yazısında Kocagöz, “(...) gıdanın müşterekliği, bir yandan gıdanın kendisini bir müşterek olarak tanımlamamızı, yani herkes için gıda önermesini düşünmemizi zorunlu kılarken, bir yandan da gıda sürecinin çeşitli aşamalarında ortaya çıkan ilişkilerdeki müştereklik imkânlarını düşünmemiz imkânını verir.” önermesi üzerinden gıda müştereklerinin analizini yaptığı yazısı da bizim esas aldığımız gıdanın neliği tartışmasını farklı bir bağlamdan yürütmektedir. Bu açıdan bu yazıya da bakılması salık verilir.

6. “Ekolojik” gıdaya yönelik artan ilginin ardında gıdanın metaşmış ve finansallaşmış ve mevcut gıda sistemi içerisinde üretici ve tüketicilerin gıdanın üretim koşullarına ve besleyiciliğine dair şüpheleri olduğunu vurgulayan Emek-karaya Ayalp, Bu soruna karşı ortaya çıkan alternatif gıda sistemlerinin anaakım gıda sistemin kurallarıyla işlediğinin eleştirildiğini vurgular. Alternatifik basitçe, başka türlü bir ekonomi, üretim biçimi ve değerler sistemi yaratıyor mu diye sorduktan sonra, kendisi de parçası gördüğü yurttas temelli gıda ağlarının ve gıda örgütlenmelerinin temelinde, “gıdanın bedelinin en düşük gelir gruplarının da karşılayabileceği düzeye inmesi yönünde örgütlenme” olarak gıda adaletinin olması gerektiğini savunur. Karakaya Ayalp “anaakım gıda rejiminin pek çok dayatmasının yasal yollarla karşımıza gelecek olmasıyla karşı karşıyayız” şerhini düşer. Toplumun her kesimi için gıda sağlayacak bir stratejiye sahip olunması gerektiğini vurgular.

7. Şık'a göre de sorunların çözümü uzmanlara bırakılmamalı, nedenlere odaklanarak, gıdayla ve beslenmeyle ilgili konuların bireysel tercihler üzerinden ele alınmasının önüne geçilmelidir. “Gıda ve beslenmeyle ilgili konular politik bir atmosfer içinde şekilleniyor. Kötü beslenme bireysel bir yetersizlik ya da doğru tercihleri yapamama sorunu olarak değil kamusal bir sorun olarak görülmeli”

8. Özüğürlü, çitleme kavramının genel kullanımı yerine “kapatma” kavramını tercih etmiş ve onun deyişle “bir kişinin bir başka kişiyi kapatması” bağlamında kullanmıştır. Bu yazıda ise salt hukuki-yönetimsel ve siyasal olanaklara erişimin çitlenmesi anları için, buradaki çitleme kavramı yerine kapatma kavramını tercih ettim. Kapatma, aynı zamanda erişememe, yapamama, kullanamama gibi anlamları barındırdığı gibi kapatmanın iradesine bağlı belli bir özerklikle sınırların muğlaklaştırılmasını da içermesi nedeniyle anlamlı bulunmuştur. Gıda egemenliğini kuşatan şirketlerin yönetim siyasetinin özü, serbest piyasayı halk kesimlerine açmak ve fakat karar alma sürecini halka kapatmaktır. Kapatmanın, kapatmanın sınırlarını serbest piyasanın biçimlenmesine göre esnettiği ve fakat bir olanak olarak son kertede kapatılının kural koyma gücü (siyaset üretme ve yönetme) elinden alınarak, gıdanın çitlenmesinin serbest piyasada mümkün kılınması bağlamında bu kavram kullanılmıştır.

Kaynaklar

- Akbulut, B.** (2016) *Hanımın Çiftliğinden Gıdayı Müşterekleşirmeye*, Erişim Tarihi 25 Temmuz 2019, https://www.academia.edu/10943293/Han%C4%B1m%C4%B1n_%C3%87iftli%C4%9Finden_G%C4%B1day%C4%B1_M%C3%BC%C5%9Fterekle%C5%9Ftirmeye.
- Atay, A., Oral, N.** (2008) *GDO'lu Mısır Balonu Türkiye Turunu Başladı*, Erişim Tarihi 26 Temmuz 2019, <https://bianet.org/bianet/tarim/106772-gdo-lu-misir-balonu-turkiye-turuna-bursa-dan-basladi>.
- Ayalp Karakaya, E.** (2018) *Güncel Gıda Hareketinin Alternatifliği: Kavramsal ve Eleştirel Bir Derleme, Beyond- İstanbul, MAD, 03-18: 67-71.*
- Bonefeld, W.** (2014) *Kapitalist Birikim ve Özgür Emek Toplumsal Kuruluş Üzerine*, Der. Göztepe Ö, İlkel Birikim Sermayenin Kaldırıcı içinde, İstanbul: Notabene, s.65-87. *nli Gıda İstiyoruz*, Erişim Tarihi 26 Temmuz 2019, <http://ekolojikolektifi.org/portfolio/temiz-ve-guvenli-gida-istiyoruz/>.
- GDO'ya Hayır Platformu** (2004) *Yaşam Patentlenemez*, Erişim Tarihi 26 Temmuz 2019, <http://ekolojikolektifi.org/portfolio/yasam-patentlenemez/>.
- Göymen, A.Y.** (2018), *Devrim Fikri Üzerine*, İstanbul: Habitus Yayınları.
- Hatunoğlu, E., Eldeni, z F.** (2012), *2000 Yılı Sonrasında Türk Tarımında Yapısal Dönüşüm Politikaları Sayıştay Dergisi*, cilt 23, 86 : 27-56.
- Kocagöz, U.** (2018 a) *Gıdayı Müşterekler Siyasetinin Parçası Kılmak*, Erişim Tarihi 26 Temmuz 2019, <http://acikradio.com.tr/su-musteregi/gidayi-musterekler-siyasetinin-parcasi-haline-getirmek>.
- Kocagöz, U.** (2018 b) *Gıdanın Müşterekler Siyaseti*, Erişim Tarihi 26 Temmuz 2019, <https://musterekler.sehak.org/2018/12/03/gidanin-musterekler-siyaseti-umut-kocagoz/>.
- Magdoff, F.** (2014) *İlkel Birikim ve Emperyalizm*, Der. Göztepe Ö, İlkel Birikim Sermayenin Kaldırıcı içinde, İstanbul: Notabene, s.299-315.
- Moore W.J.** (2015) *Hayatın Dokusundaki Kapitalizm, Sermaye Birikimi ve Ekoloji, Çeviren: Alaz Munzur*, İstanbul: Epos.
- Oyan, O.** (2001) *Tarımda Yapısal Uyarılma*, Erişim Tarihi 19 Temmuz 2019, <https://m.bianet.org/bianet/tarim/1786-tarimda-yapisal-uyarlama>.
- Özlüer, F., Özkaya, I., Altınok, B. (Der)**, (2010) *Görünmez*
- Özüğürlü, M.** (2014) *Marksizim ve İlkel Sermaye Birikimi*, Der. Göztepe Ö, İlkel Birikim Sermayenin Kaldırıcı içinde, İstanbul: Notabene, s.37-65.
- Polanyi, K.** (2000) *Büyük Dönüşüm, Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri, Çeviren: Ayşe Buğra*, İstanbul: İletişim.
- Şık, B.** (2018) *Mutfaktaki Kimyacı, Yiyip İçtiklerimiz Ne Kadar Güvenli*, İstanbul: Doğan Kitap.
- Vargı, S.** (2019) *1980'li Yıllarda Gıda Hareketi*, Yayınlanmamış Röportaj.